

LBDRIS

We know
books

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
PĂTRĂȘCANU, LUCREȚIU

SUB TREI DICTATURI/ Lucrețiu Pătrășcanu; . -

București: Paul Editions, 2019

ISBN 978-606-8963-46-4

LUCREȚIU PĂTRĂȘCANU

SUB TREI DICTATURI

Redactare: *Mihaela Enache*

Nicoleta Petcu

Tehnoredactare: *Puiu Enache*

Coperta: *Puiu Enache*

Paul Editions

Șos. Ștefan cel Mare nr. 15, Sector 2, București

www.pauleditions.ro

e-mail: pauleditions@gmail.com, office@pauleditions.ro,

vanzari@pauleditions.ro, nicoleta.petcu@pauleditions.ro,

mihaela.enache@pauleditions.ro

tel: 0730.660.427; 0731.884.583

Tipar: ARTPRINT

E-mail: office@artprint.ro

Paul Edition

PREFAȚĂ

Politica a fost totdeauna, în publicistica noastră, obiect de reportaj ori de pamflet. Până la probleme, scriitorul politic român nu a încercat să ajungă. S-a mulțumit să facă operă de cronicar sau oficiu de polemist. Înregistra fapte sau ataca persoane.

Dincolo de oameni și de fapte nu vedea și nici nu încerca să vadă explicațiile generale. Dar dacă oamenii mor și faptele se învechesc, forțele sociale care le-au dat naștere și unora și celorlalte, rămân mereu active. Problemele își schimbă nu numai fața, dar și sensul lor adânc.

Cartea de față este o încercare de a supune unei analize științifice întreaga evoluție politică a României, în deceniul premergător actualului război. Evenimentele la care se referă studiul nostru s-au petrecut, în special, între anii 1935 și 1941. Oamenii care au participat la aceste evenimente sunt astăzi, cei mai mulți, scoși din viața politică. Mai mult, odată cu oamenii, și evenimentele au ieșit din actualitate. Dar resorturile care i-au făcut să se miște și să acționeze constituie încă o problemă, care merită să fie cercetată cu luare aminte.

Nu facem aici, propriu-zis, un istoric al celor trei dictaturi, carlistă, legionară și antonesciană, care s-au succedat în toți acești ani. Am căutat, în schimb, să expunem cauzele de natură economică și socială, care au promovat fenomenul dictaturii de tip fascist, sub cele trei forme cunoscute.

Aceste dictaturi constituie un capitol definitiv închis în istoria României. Dar problemele legate de stările care le-au făcut posibile, rămân încă deschise și le putem recunoaște și urmări în imediata actualitate, iar în consecințele lor directe, chiar în stările politice de astăzi.

Ca și lucrarea precedentă, „Problemele de bază ale României”, manuscrisul acestei cărți a fost redactat definitiv, la Poiana Țapului, în domiciliul obligatoriu, în cursul anului 1941.

Nici o modificare nu a fost adusă textului, în urma evenimentelor politice din ultima vreme. Lucrarea apare deci în forma și în cuprinsul în care a fost concepută și scrisă atunci.

Decembrie 1944

CAPITOLUL I

DICTATURA REGELUI CAROL AL II-LEA ȘI PROFITORII EI

Lovitura de stat și substratul ei

În noaptea de 10 februarie 1938, regele Carol al II-lea a suprimat Constituția din 1923, desființând regimul parlamentar, așa cum funcționase de la 1866, și a instalat o dictatură cu caracter personal. Toate puterile în stat au fost concentrate în mâna sa. Decretele regale căpătau, nemijlocit, putere de lege. Ridicarea inamovibilității întregului corp funcționăresc – dar mai ales a magistraturii – asigura omnipotența executivului nu numai asupra aparatului administrativ, dar și asupra puterii judecătorești. Toate drepturile și libertățile publice au fost desființate, iar partidele politice scoase afară din lege. Cenzura a fost înăspriată. Starea de asediu, legalizată, a devenit regimul de drept al țării.

Instaurarea dictaturii regale marca o cotitură în evoluția României. Se încerca în acest chip soluționarea tuturor problemelor născute din criza manifestată atât pe teren politic cât și social, în ultimii ani ai guvernării Partidului Liberal, între 1933 și 1937.

Este necesar să accentuăm de la început că înlocuirea vechiului regim parlamentar prin unul dictatorial, avea cauze mai adânci decât cele care apăreau la suprafața vieții publice. Aceste

cauze erau nu numai de natură politică, ci, am putea spune, în primul rând de natură economică și rezultau din schimbările intervenite în ultimii ani în acest domeniu. Ele erau însoțite de un proces de diferențiere petrecut în sânul burgheziei românești. Pentru că, titulatura sub care este cunoscut noul regim – „dictatură regală” sau „guvernare personală” – nu trebuie să înșele pe nimeni. O nouă formă politică, pe care o îmbracă guvernarea unei țări, cadrul economic-social rămânând același, nu reprezintă o persoană, fie ea chiar „de drept divin”, ci este, în primul rând, expresia unor relații de forță între guvernați și guvernanți, precum și între diferitele grupări din rândurile acestora din urmă.

Noua formă de guvernare impusă prin lovitură de stat de la 10 februarie nu numai că nu făcea excepție de la această regulă, dar oferea o elocventă ilustrație a temeiniciei ei.

Analiza structurii economiei românești, cum se prezenta la începutul anului 1938, indică în mod clar nu doar pe autorii materiali ai loviturii de stat – ceea ce nu prezintă o prea mare importanță – cât mai ales pe beneficiarii „noii ordini”. Regele și camarila lui nu erau decât exponenții intereselor unor anumite clici capitaliste, create și crescute în cadrul însuși al burgheziei românești. Această clică își avea soarta legată de rapida dezvoltare pe care industrializarea țării o luase în cadrul economiei naționale, în ultimul deceniu premergător evenimentelor din februarie 1938. Iar în limitele acestei industrializări generale, trebuiesc subliniate progresele rapide ale industriei grele.

După 1918, dar mai ales după lichidarea crizei din 1929, am asistat în România la creșterea absolută și relativă a potențialului industrial. În toate compartimentele industriei, observăm o creștere rapidă a forței motrice întrebuintate, a numărului de muncitori, a capitalului investit, a volumului și valorii producției. Toate cifrele index, arată la aceste capitole creșteri de sută la sută în mai puțin de un deceniu. E destul să ilustrăm aceasta prin indicarea valorii producției industriale,

care de la 32,4 miliarde lei în 1932 ajunge la 64,5 miliarde lei în 1937.

Industria grea în progres

În cadrul economiei românești, crește importanța industriei în deceniul posterior crizei din 1929. Progresul realizat de industria grea a schimbat în același timp raportul de forță dintre diferitele grupări deținătoare ale posturilor de comandă în marea industrie. În adevăr, asistăm până la 1937 la o rapidă dezvoltare în special a industriei grele metalurgice. Acest lucru trebuie subliniat, deoarece el s-a dovedit generator al unei întregi serii de fenomene, de astă dată nu economice, ci în primul rând politice.

Industria metalurgică, îndeosebi a armamentului și a ramurilor legate de aceasta, a luat un puternic avânt numai după 1932. De atunci însă, a făcut adevărate salturi.

În anul 1928, România a importat spre prelucrare, neexistând fier suficient în țară, 6.000 tone de minereuri, inclusiv fierul vechi. În 1937, acest import a crescut la 122.000 tone. Importul de semifabricate metalurgice, care în 1929 era de 189.000 tone, scade în 1937 la 23.000 tone, pe când importul laminatelor înregistrează în același răstimp o scădere de la 87.000 tone la 12.000. În schimb, producția oțelului crește, în timp de cinci ani – din 1932 până în 1937 – cu 125%, procent cu mult întrecut de producția de fontă și minereu de fier.

Dar nu numai cifrele privitoare la import-export sau la producție înregistrează progresul industriei metalurgice.

În anii anteriori loviturii de stat, cea mai mare parte a capitalului nou investit, a luat drumul industriei metalurgice grele. Investițiile de capital cresc de la 2,1 miliarde lei în 1927 la 5,7 miliarde în 1938. Ziarul economic „Excelsior” nota în mai 1938: „Noile investiții nu se îndreaptă spre toate ramurile de producție, ci aproape numai spre următoarele ramuri ale

industrială națională: metalurgică, textilă, extractivă și chimică”. Iar președintele „Uniunii Industriilor Metalurgice și Miniere din România”, în raportul făcut pe anul 1931, sublinia și el: „În perioada de redresare, după 1932, fenomenul specific de la noi îl constituie sporul însemnat al investițiilor industriale, mai ales în scopul creării unei industrii puternice de echipament și armament... Anul 1937 a însemnat în special pentru industria metalurgică, o perioadă de investiții. Programul de înzestrare și perfecționare se va desfășura pe o perioadă de timp mult mai mare”. Fapte concrete dovedeau justetea acestor afirmații. În adevăr, în acel an au intrat în activitate trei noi cuptoare înalte, cele opt, ale Reșiței lucrând cu deplin randament. Industria fierului activa cu 60,8% din capacitatea ei de producție, cea mai înaltă din ultimii doisprezece ani. Șaisprezece turnătorii de fontă satisfăceau nevoile pieții românești, în întregime.

Finanțarea industriei românești până la 1931

Înainte de a face bilanțul politic al acestei înșirări de cifre, este necesar să deschidem o paranteză și să analizăm cea de-a doua parte a problemei industriei românești: finanțarea ei. Până în anul 1930, adică până în ajunul declanșării crizei bancare și de credit pe scară mondială și națională, se puteau urmări cu ușurință sursele de finanțare ale industriei românești. Indiferent de originea capitalului investit, autohtonă sau străină, el găsea drumul industriei aproape exclusiv prin intermediul băncilor. Între capitalul bancar și industria românească, existau deci cele mai strânse legături. Marile bănci din București controlau de fapt întreaga industrie, cu excepția celei petrolifere, și a unor întreprinderi izolate, miniere și metalurgice, din Ardeal. Industria petroliferă era încorporată în mare parte trusturilor mondiale și depindea direct de Londra, New York, Paris sau Amsterdam, nefiind legată decât foarte slab de piața capitalurilor românești. Unele întreprinderi din Ardeal

și-au văzut o parte din acțiunile stăpânite până atunci de posesorii unguri sau germani, trecute chiar a doua zi după încheierea păcii din 1918, în portofoliul câtorva mari bănci engleze și franceze. Acesta era cazul „Reșiței”, „Petroșanilor”, „Gazului metan” etc.

În privința finanțării industriei românești, în totalitatea ei, este semnificativă activitatea desfășurată de cele două mari bănci bucureștene: „Banca Românească” și „Banca de Credit Român”.

„Banca Românească” avea în 1929 un capital de 280 milioane lei, rezervele însumând și ele o sumă aproape egală. Cercetând bilanțul ei din acel an, reiese că era interesată de activitatea altor 28 de bănci, care mânuiau în total un capital de jumătate de miliard lei. De asemeni participa la finanțarea a șapte din cele mai importante întreprinderi metalurgice (printre care *Astra*, *Reșița*, *Lemaitre*), la șase societăți de construcție, la două societăți pentru transport, la patru întreprinderi alimentare, la trei mari fabrici textile, și la paisprezece diverse. Posturile din bilanțul băncii, care constituiau mijloacele de finanțare industrială (participație, portofoliu și conturi curente) însumau, în 1930, cifra de 3,5 miliarde lei.

„Banca de Credit Român” care, spre deosebire de „Banca Românească”, lucra cu capital străin, fiind în strânsă legătură cu „Banque de Paris et des Pays-Bas”, „Mendelsohn & Co. Berlin”, „Kleinwort Sons & Co. Londra” avea în 1929 un capital de 400 milioane lei și 334 milioane lei rezerve. Această bancă participa și controla nouă mari întreprinderi textile, în frunte cu Buhuși, Prejmer și Dorobanțul, șapte mari întreprinderi metalurgice, patru întreprinderi petrolifere și miniere, șase forestiere, cinci alimentare și zece diverse. Participațiile, scontul și conturile curente însumau în bilanțul anului 1929 suma de 2,6 miliarde lei.

Tabloul pe care îl înfățișează activitatea acestor două mari bănci în calitatea lor de finanțatoare de industrii este concludent

pentru întregul mare capital bancar, activ în România în ajunul crizei, izbucnite cu un an mai târziu.

Criza de credit și urmările ei

Această criză începută în mai 1931 a avut și în România însemnate urmări. Au fost atinse, în primul rând, acele instituții bancare și acele mari bănci care lucrau cu capital străin sau își aveau punctele lor de rezim și rezistența în afara granițelor țării. Astfel, două din cele șase mari bănci din București – „Marmorosch Blank & Co.” și „Banca Bercovici” – s-au găsit în stare de faliment, atrăgând după ele falimentul sau lichidarea silită a unei serii de bănci mijlocii sau mici cu care se găseau în strânse legături. Alte două bănci mari din cele șase, „Banca de Credit Român” și „Banca Comercială” s-au resimțit puternic de efectul crizei mondiale, dar prăbușirea lor a fost împiedicată la timp.

Capitalul bancar din România a suferit lovituri și din alte direcții. Criza industrială, dar îndeosebi criza agrară de mari proporții izbucnită tot atunci, au zdruncinat situația marilor bănci, deși indirect și nu în egală proporție. Criza industrială s-a făcut simțită mai ales în activitatea marilor bănci din București, finanțatoarele principale ale industriei românești. Insolvabilitatea aproape totală a țărănimii a cauzat însă – și aceasta cu efect imediat – prăbușirea unui mare număr de bănci mijlocii și mici, care făcuseră operații în lumea satelor. Trebuie notat că din totalitatea creanțelor intrate în conversiune, care priveau proprietatea sub 10 ha., 45,8 % erau în portofoliul băncilor particulare. Între anul 1931 și 1933 se înregistrează o adevărată avalanșă de falimente, între băncile mici și mijlocii. Acestea, la rândul lor, aveau strânse legături cu marile bănci din Capitală, așa încât dificultățile lor au atins în mod direct și pe acestea din urmă.

Rezultatul acestor răsturnări a fost o retragere masivă de depozite – 23,2 miliarde lei în câteva săptămâni – urmate de o paralizare a întregii vieți financiare, apărând totodată și toate semnele evidente ale neîncrederii publicului față de instituțiile bancare. A urmat, datorită pierderii de capital și restrângerii mijloacelor de finanțare străine venite pe calea depozitelor și contului curent, o îngrădire a sferei de influență a capitalului bancar pe piața internă. Îngrădirea apare în special la capitolul privind finanțarea industriei. Vom ilustra aceasta citând din nou bilanțurile băncilor de care ne-am ocupat mai sus: „Banca Românească” și „Banca de Credit Român”. La sfârșitul crizei, fondurile de finanțare ale celei dintâi scad la 2,9 miliarde lei, de la 3,5 miliarde în 1929. Iar la cea de-a doua, aceste mijloace însumează 1,7 miliarde lei, față de 2,6 miliarde, câte erau înainte de criză. Participările industriale, trecute ca atare în bilanțuri scad de la 3,6 miliarde în 1931 la 1,2 miliarde lei în 1938, adică cu 69%.

Dar nu numai aceste cifre dovedesc slăbirea poziției capitalului bancar pe piața internă. Alte două împrejurări, deși diferite ca origine, au dus la același rezultat.

În primul rând, legăturile băncilor românești cu marile întreprinderi financiare din Apus, suferă puternice lovituri. Afluxul de capital străin aproape că încetează. Crahul *Kredit Anstaltului* din Viena și al altor întreprinderi din Centrul Europei, care făceau oficiul de a replasa pe piețile din sud-estul Europei împrumuturile contractate din apus sau de peste Ocean, și-au încetat operațiile. Apoi, o serie întregă de măsuri legislative luate la noi în țară, pentru îngrădirea efectelor crizei, cum a fost Legea Concordatului Preventiv și a Conversiunii Datoriilor Agrare, subliniind directă intervenție a Statului în materie de credit, răpeau deținătorilor capitalului bancar din străinătate siguranța investițiilor făcute aici. În sfârșit, au intervenit restricțiile valutare, generalizate în mai toate țările din

Centrul Europei, care au restrâns și mai mult libera circulație a capitalului bancar vagabond.

Toate aceste momente au dus la o deplasare în raportul de forță în cadrul capitalului bancar activ în România, întărind în special poziția „Băncii Naționale”, care prin reescontul ei rămânea aproape singura sursă de finanțare a băncilor aflate încă în viață, după furtună.

Cea de-a doua împrejurare a fost intervenția legiuitorului în reglementarea comerțului de bancă. Printr-o lege din 1935 se limitează activitatea instituțiilor financiare, mărginindu-se posibilitățile de investiție industriale, interzicându-se cumpărarea imobilelor de raport, a mărfurilor a titlurilor și acțiunilor producătoare de dividend peste o anumită limită, etc. Aceste îngrădiri impuse pe cale de lege își găsesc o completare prin asigurarea omnipotenței „Băncii Naționale”, care va putea exercita de acum înainte dreptul de supraveghere și control asupra întregului domeniu bancar. Situației de fapt a „Băncii Naționale” i se adaugă o consacrare legală.

Noile surse de finanțare ale industriei românești

Data fiind limitarea câmpului de activitate a capitalului bancar străin și autohton în România după 1931 și slăbirea mijloacelor financiare de care puteau dispune băncile aici, se impune o întrebare. De unde și-a luat capitalurile necesare noilor investiții, măririi utilajului vechi, etc., industria autohtonă, aflată în neconținut progres tocmai în anii premergători instalării regimului dictatorial al lui Carol al II-lea?

Până în anul 1929, am văzut că o asemenea întrebare găsea un răspuns ușor și satisfăcător: totputernicul capital bancar, el finanța și bineînțeles controla marea industrie. Instituțiile bancare constituiau colectoarele principale care strângeau capitalul lichid și-l îndreptau apoi spre diversele ramuri industriale. Dacă și după 1931 marile bănci bucureștene continuă

să facă asemenea operații, măsura în care o fac este mult restrânsă. Sursele de finanțare ale mării industrii și îndeosebi ale industriei metalurgice și grele – sunt de astă dată altele. Care anume?

Pe primul plan apare Statul. Aici nu este vorba de participarea Statului în anumite întreprinderi ca acționar, fie singur, fie alături de capitalul particular, cum de pildă este cazul „Gazului metan”, al întreprinderilor miniere și metalurgice din Ardeal, etc. O asemenea participare exista și înainte de 1929, totalul capitalului investit pe această cale de către Stat în industria românească ridicându-se la suma de 2,25 miliarde lei. Finanțarea de care ne ocupăm este de altă natură. Statul nu apare sub formă de capitalist, ci de consumator. Nu fac investiții menite să producă beneficii. Din bugetul Statului, sub formă de masive avansuri, plăți anticipative de comenzi și prime de încurajare, s-au defalcat, an cu an, sume din ce în ce mai mari, puse apoi la dispoziția inițiativei particulare. O inițiativă care lua nu rareori forma de adevărat jaf în banii contribuabililor. O mare parte a industriei grele metalurgice, dar mai ales a industriei de armament a fost creată sau i s-a lărgit capacitatea de producție pe această cale. O serie întreagă de întreprinderi metalurgice, chimice, miniere, apoi pentru fabricarea materialelor de construcție – în parte și pentru textile, legate de echiparea armatei – au fost înființate din nou sau mărite prin directă intervenție a Statului.

Al doilea principal finanțator al industriei în această epocă, este „Banca Națională”. „Este cert că partea cea mai importantă a resurselor de credit puse la dispoziția industriei românești, provine de la Institutul de Emisiune”, afirma Madgearu în „Evoluția Economiei românești”, tocmai pentru anii care ne interesează. Prin intermediul „Societății de Credit Industrial”, „Banca Națională” a pus la dispoziția industriei autohtone sume din ce în ce mai masive. În 1937, au fost plasate în industrie circa 3,3 miliarde lei, cu aproape 70% mai mult decât